

KARLINSZKY BALÁZS
A veszprémi nagyprépostok archontológiája,
1079–1543 – Három prépost portréjával

A veszprémi székeskáptalan az ország egyik legrégebb és forrásadottságok szempontjából talán az egyik legkedvezőbb helyzetben lévő egyházi intézménye. Maga a veszprémi egyházmegye egyike a legkorábbi alapításúaknak, és a 11. század első évtizedében már biztosan létezett, s ugyancsak a 11. századból, Szent László uralkodásának idejéből már a testület kanonokjairól is maradtak fent adatok.¹ Mind a püspökségnek, mind a székeskáptalannak fennmaradt középkori levéltára is, amelyekből számos forrás publikáció látott napvilágot az elmúlt két évszázadban.² A veszprémi székeskáptalan

¹ A veszprémi püspökség 1002 előtt jött létre. Egyes vélemények szerint az első püspökségnek tekinthető, mások szerint az esztergomi érsekséggel párhuzamosan alapították az ezredfordulón. A téma bőséges irodalma közül jelentősebb például: *Fraknoi Vilmos*: Bevezetés. In: *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. I–IV.* (Edd. Guilelmus Fraknoi–Josephus Lukcsics.) Bp., 1896–1907. (a továbbiakban: MREV) I. LXXVI–CLVIII., LXXVI–LXXVII.; *Gerevich Tibor*: Magyarország románkori emlékei. Bp., 1938. 45.; *Gutheil Jenő*: Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém, 1977. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 1.) 43–57.; *Kosza László*: A váci püspökség alapítása. *Századok*, 135 (2001) 2. sz. 363–375. 365.; *Solymosi László*: Veszprémi püspökség. In: *Korai Magyar Történelmi Lexikon* (Főszerk. Kristó Gyula.) 727–729. Bp., 1994.; *Thoroczkay Gábor*: Szent István egyházmegyéi. In: Szent István és az államalapítás. (Szerk. Veszprémi László.) Bp., 2002. (Nemzet és emlékezet) 482–494. 484–486.; *Thoroczkay Gábor*: Néhány megjegyzés a Szent István-i egyházszervezés folyamatához. In: „Fons, skepsis, lex.” Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére. (Szerk. Almási Tibor–Révész Éva–Szabados György.) Szeged, 2010. 437–444. 437.; *Zsoldos Attila*: Vár, város, ispánság és megye–Veszprém az Árpád-korban. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 26 (2010) 5–23. 14.

² Elég itt csak utalni a *Codex Diplomaticus IX/7.* kötetének Beke Kristóf által összeállított, az egyházmegye alapdokumentumait tartalmazó gyűjteményére – *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XII.* (Ed. Georgius Fejér.) Budae, 1829–1844. (a továbbiakban: CD) IX/7. Anecdota a Christophoro Beke eruta ac Historia Cathedralis Ecclesiae Vesprimiensis inserta 631–737. –, a Fraknoi Vilmos és Lukcsics József által négy kötetben közreadott veszprémi Monumentára – (MREV). –, *Kumorovitz Bernát* regesztáira – *Kumorovitz L. Bernát*: Veszprémi regeszták (1301–1387). Bp., 1953. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II/2.) (a továbbiakban: VR) –, illetve *Gutheil Jenő* Veszprémi okmánytárára – Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523). (Szerk. Gutheil Jenő, kiadja Kredics László.) Veszprém, 2007. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.) (a továbbiakban: VO) –, valamint ennek Érszegi Géza és Solymosi László által szerkesztett Pótkötetéről: Veszprém város okmánytára. Pótkötet. (1000–1526). (Összeáll.

által kiadott oklevelek is áttekinthető mennyiségűek, mintegy másfél ezerre rúgnak. Ezek közül elsősorban a hiteleshelyi és privilegiális formában kiállítottak lennének hasznosíthatók egy archontológiai összeállítás szempontjából: előbbiben a káptalani kiküldöttek, utóbbiban a méltóságsorokban felsorolt dignitáriuskanonokok szerepelnek.

A kedvező forrásadottságok ellenére a hazai egyháztörténet mindezidáig adós maradt a veszprémi székeskáptalan archontológiájának összeállításával: nem készült sem teljes körű, sem a középkor időszakát felölelő kanonoknévsor. A középkori kanonokok jelenleg is legrészletesebb jegyzékét Kredics László és Solymosi László munkájaként a Magyar Katolikus Lexikon tartalmazza, azonban természetéből adódóan éppen a forráshivatkozásokkal marad adós.³

Érdeemes számba venni a veszprémi kanonokokra vonatkozó eddigi részeredményeket, prozopográfiai összeállításokat és életrajzi feldolgozásokat. A biográfiák közül a legbővebb Pfeiffer János munkája, aki valamennyi veszprémi egyházmegyes pap életrajzát közölte, ez azonban csupán a székeskáptalan kora újkori újjáalakítása (1628) utáni időszakot öleli fel.⁴ Ennél szűkebb módon, az újkori nagyprépostok személyére fókuszált Strausz Antal a káptalan újjáalakításának háromszáz éves évfordulójára, 1930-ban összeállított

Érszegi Géza–Solymosi László.) Veszprém, 2010. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.) (a továbbiakban: VOSuppl.) Nagyobb lélegzetű forráskiadványban hozzáférhető az 1515. évi veszprémi zsinat – A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai. (Kiadja Solymosi László.) Bp., 1997. –, az 1524. évi püspöki urbárium – A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma. (Közvetési Kredics László–Solymosi László.) Bp., 1993. (Új Történelmi Tár 4.) –, illetve az 1495 és 1528 között vezetett, de narratív beszámolókból 1552-ig jutó káptalani számadáskönyv is: A veszprémi káptalan számadáskönyve, 1495–1534. (Krónika, 1526–1558.) Javadalmások és javadalmak, 1550, 1556. (Kiadja Kredics László–Madarász Lajos–Solymosi László.) Veszprém, 1997. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 13.) (a továbbiakban: Szk).

³ *Kredics László–Solymosi László*: A veszprémi székeskáptalan. In: Magyar Katolikus Lexikon. XV. (Főszerk. Diós István.) Bp., 2010. 144–152.

⁴ *Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történelmi névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. 1. köt. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII.) – Bár az újkorban a veszprémi székeskáptalan létszáma a török előtti időszak harmadára, tizenkettőre csökkent, Pfeiffer János monumentális munkája így is több mint 600 személy életrajzát tartalmazza.

préposti életrajzi füzetében.⁵ A középkor időszakára végzett archontológiai adatgyűjtést Békefi Remig: a középkori oktatásügyről szóló monográfiájában a kiadott források alapján a székeskáptalan olvasó- és éneklőkanonokjait, valamint ismert helyetteseiket, a sublectorokat és succentorokat közölte.⁶ Célzott adatgyűjtést végzett Zala megye középkori történetének összeállítója, Holub József a zalai főesperesekkel kapcsolatban.⁷ A veszprémi székesegyház 15. század második feléből származó könyvjegyzékét Solymosi László dolgozta fel és tette közzé. Ebben a káptalani könyvtár használói között előfordul kanonokokról rövid életrajzokat is készített.⁸ Ugyanebből a korszakból, a 15. század második felének humanista műveltségű veszprémi főpapjairól írt tanulmányt Ritoókné Szalay Ágnes.⁹ Kifejezetten archontológiai adatsorral a Zsigmond-kor időszakából rendelkezünk C. Tóth Norbert munkája révén, aki mindkét veszprémi káptalan, a Szent Mihályról nevezett székes-, és a Mindenszentekről nevezett társaskáptalan prépostjait összegyűjtötte.¹⁰

Néhány nevesebb veszprémi kanonok pályafutása – elsősorban a 15. században a humanista körökben mozgóké – ismert és kutatott. Megemlítendő itt a veszprémi püspököt is adó Kamarcai Vitéz familia¹¹ több tagja vagy Balbi Jeromos, Beriszló Péter, Boskovieci László, Isvalies Péter, Karai László, Statileo János vagy éppen Verancsics Antal. Többségük azonban Nágocsi Gáspár (kanonok 1478–1509, éneklőkanonok 1510–1513)¹² és Vetési László (nagyprépost 1473–1475)¹³ kivételével nem Veszprémben ért karrierje csúcsára, így az életükkel, munkásságukkal foglalkozó tanulmányok, szócikkek is csak pályájuk egyik állomásaként tárgyalják veszprémi kanonokságukat.

⁵ *Strausz Antal*: A veszprémi nagyprépostok 1630–1930. Veszprém, 1930.

⁶ *Békefi Remig*: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Bp., 1910. 174–183.

⁷ *Holub József*: Zala megye története a középkorban. I. A megyei és egyházi közigazgatás története. Pécs, 1929. 346–351.

⁸ *Solymosi László*: Könyvhasználat a középkor végén. Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban. In: Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról: Az Országos Széchényi Könyvtárban 1986. február 13–14-én rendezett konferencia előadásai. (Szerk. Szestey N. László.) Bp., 1989. 77–119.

⁹ *Ritoókné Szalay Ágnes*: Humanista veszprémi főpapok. In: Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században. (Szerk. V. Fodor Zsuzsa.) Veszprém, 1996. (Veszprémi múzeumi konferenciák 6.) 90–98.

¹⁰ *C. Tóth Norbert*: A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437. Bp., 2013. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 4.). E sorok írója a középkori káptalani birtokigazgatás kapcsán a dékánokat vette számba PhD-értekezésében: *Karlinszky Balázs*: A veszprémi káptalan a középkorban. A veszprémi székeskáptalan középkori birtokai. Piliscsaba, 2013. 223–228. (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar.)

¹¹ A családra újabban lásd *Pálosfalvi Tamás*: Vitézek és Garázdák. A szlavóniai humanisták származásának kérdéséhez. *Turul* 86 (2013) 1. sz. 1–16.

¹² *Solymosi L.*: Könyvkölcsönzés i. m. 108–109., illetve *Erdő Péter*: Egyházi jogélet a középkori Veszprémben a Nágocsi Gáspár-féle kódex tükrében. In: Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században. (Szerk. V. Fodor Zsuzsa.) Veszprém, 1996. (Veszprémi múzeumi konferenciák 6.) 78–89.

¹³ *Ritoókné Szalay Á.*: Humanista i. m. 90–93., illetve *uő*: Vetési László vershagyatéka. In: *Ritoókné Szalay Ágnes*: „Nympha super ripam Danubii”. Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. (Szerk. és a mutatót összeáll. Jankovits László.) Bp., 2002. (Humanizmus és reformáció) 85–94.

Más egyházmegyék kanonoki testületeihez hasonló intézménytörténeti munka Veszprém esetében eddig nem készült.¹⁴ Így a veszprémi székeskáptalan tagjairól készítendő átfogó archontológiai vagy prozopográfiai jellegű összeállítás során kizárólag a források alapján kell rekonstruálni a testület középkori személyi állományát. Noha egy teljes körű, részletes archontológia összeállítása nagy munka, hiánya remélhetőleg apránként is pótolható. Egy ilyen részfeladat megoldása olvasható a középkori veszprémi nagyprépostok (tehát a székeskáptalan prépostjainak) alábbi archontológiájának összeállításával. A lajstrom társadalom- és intézménytörténeti értékelésére e közlemény keretei között értelemszerűen nem lehetett vállalkozni, viszont a különböző időszakok (a 13., a 14. és a 15. század) nagypréposti életpályáinak különböző mélységű megismerhetőségét három nagyprépost életrajza kívánja érzékeltetni.

Veszprémi nagyprépostok¹⁵

Márton	1079 (VO 21. p.)
András	1131–1141 (VOSuppl 47. p.)
Fulcerius	1164k. (VO 28. p.)
Cherubin	1181 (VO 31. p.)
Chempo	1207. VIII. 10. (VOSuppl 62. p.) ¹⁶
Tamás királyi kancellár 1209–1217 ¹⁷	1214. V. 2. (MREV I. 29. p.) ¹⁷
István (Marcell fia)	1214 (VO 33. p.)

¹⁴ A székeskáptalanok bibliográfiájára újabban: *Fedeles Tamás*: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) 23–45.

¹⁵ A kézirat lezárásáig már nem volt mód felhasználni e frissen megjelent kétkötetes forráskiadványt: *Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*. I. Obligationes, Solutiones. II. Divisiones, Provisiones, Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Obl. Part., Legationes, Varia, Taxae. (Feltárta, szerk. és közreadja Lukcsics József, Tusor Péter, Fedeles Tamás, Szerkesztőtárs: Nemes Gábor.) Bp.–Róma, 2014 (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis I. 9–10.). Szerencsére a veszprémi adatokat nagyobbrészt a MREV kötetek is valószínűleg tartalmazzák.

¹⁶ 1181-ben egy Cempo nevű kanonok is szerepelt egy oklevél méltóságosorában: VO 31.

¹⁷ A lexikon 1210–1212-re teszi prépostságát: *Kredics L.–Solymosi L.*: i. m. 145.

¹⁸ *Fejérpataky László*: A királyi kancellária az Árpádok korában. Bp., 1885. 97. (Előtte alkancellár 1209-ben: uo. 95.) *Zsoldos Attila*: Magyarország világi archontológiája. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) 107.

Bertalan	1222. X. 31. (ÁÚO ¹⁹ XI. 170. p.) 1224 (VOSuppl 72. p.) ²⁰ királynéi kancellár (1224) ²¹	Andronicus	1288 (DF 200038) ³⁴ 1298. V. 24. előtt (MREV II. 379. p.) ³⁵ királynéi alkancellár (1292–1297) ³⁶
János	1226 (ÁÚO VI. 436. p.) 1230 (ÁÚO VI. 493. p., VOSuppl 81. p., DF ²² 229926., 259712.)	Kéki István ³⁷	1298. XI. 21. (MREV IV. 313. p.) 1309. V. 17. (AO ³⁸ I. 175. p.) ³⁹
Kázmér	1232 (ÁÚO VI. 514. sz.) 1239 (VOSuppl 100. p., HO ²³ III. 4. p.)	Türje nb. (Szentgróti) Pósa ⁴⁰	1312. IV. 24. (VR 55. sz.) ⁴¹ 1323. XII. 21. (DL 40437.) ⁴²
Henrik	1239 (ÁÚO VII. 92. p., CD IV/1. 167. p.) 1256 (DL ²⁴ 445.)	János	1324. IX. 15. (VR 151. sz.) 1353. V. 26. (DF 207407.) királynéi alkancellár (1324–1346) ⁴³
Favus	1257 (CD IV/2. 443. p., ÁÚO II. 294. p.) ²⁵ 1271 (VO 56–58. p.)	Péter (László fia)	1353. VIII. 22. (MREV II. 158. p.) ⁴⁴ 1360. III. 24. (MREV II. 187. p.) ⁴⁵
Ármai Pál ²⁶	1273. (PRT ²⁷ II. 341. p., ÁÚO IV. 31. p.) ²⁸ 1285. II. 16. (DF 200709.) ²⁹ legum doctor (1275), ³⁰ királyi klerikus (1281), királynéi alkancellár (1281), ³¹ esztergomi kanonok (1277–1294), majd esztergomi nagyprépost (1287–1293), ³² pécsi püspök (1293–1305) ³³	János (Márton fia)	1360. V. 20. (MREV II. 188. p.) ⁴⁶ 1366. VII. 11. (DL 69984.)
		János	1367. VII. 1.U (VR 610. sz.) 1382. 10. 13. (VR 778. sz.) ⁴⁷ baccalaureus in decretis (1369) ⁴⁸

¹⁹ Árpádokori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. (Szerk. Wenzel Gusztáv.) Pest–Bp., 1860–1874. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria) (a továbbiakban: ÁÚO)

²⁰ A lexikon 1222–1226-ra teszi prépostságát: *Kredics L.–Solymosi L.*: i. m. 145.

²¹ *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 115.

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF).

²³ Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. (Kiad.: Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Stummer Arnold–Véghely Dezső.) I–VIII. Győr–Bp., 1865–1891. (a továbbiakban: HO)

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL).

²⁵ Favus nevű veszprémi kanonok 1231-ben tűnik fel (VOSuppl 84.), 1237-ben már mint veszprémi főesperes – VO 40–42. (16. sz.) –, majd 1240 és 1244 között zalai főesperesként szerepel az oklevelekben: VOSuppl 101., és 106. (54. sz.). A három hivatalviselő feltehetőleg azonos a nagypréposttal.

²⁶ Származására: CD VI/1. 318–319.

²⁷ A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története I–XII/B. (Szerk. Erdélyi László–Sörös Pongrácz.) Bp., 1902–1916. [Az egyes kötetek függelékében közölt okmánytári rész bővített CD-ROM kiadása: Collectio Diplomatica Benedictina, A Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár középkori oklevelei. (Szerk. és a szöveget gondozta Dreska Gábor.) Pannonhalma, 2001.] (a továbbiakban: PRT)

²⁸ Korábban somogyi főesperes 1268–1271 között: *Veress E.*: i. m. 8. és 15–16.

²⁹ A lexikon szerint 1286-ig viselte prépostságát: *Kredics L.–Solymosi L.*: i. m. 145.

³⁰ VOSuppl 139. 1271-ben még decretorum doctor: *Veress E.*: i. m. 15–16.

³¹ *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 117.

³² *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900. 19.

³³ *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 95., Továbbá *Kosztá L.*: A püspök i. m. 86–89., valamint *Kosztá László*: Az 1306-os pécsi püspökválasztás. Megjegyzések a pécsi püspökség 14. század eleji archontológiájához. In: Írásbe-

liség és egyházszerkezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 2007. (Capitulum III.) 59–72. 64.

³⁴ Feltehetőleg azonos az 1277–1279 közötti örkanonokkal, Andronicus: VO 73–75. (41. sz.)

³⁵ Javadalmát fehérvári örkanonokságra cserélte.

³⁶ *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 117.

³⁷ Származására: VR 305. és 418. sz.

³⁸ Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VI. (Szerk. Nagy Imre.) Bp., 1878–1891. VII. (Szerk. Tasnádi Nagy Gyula.) Bp., 1920. (Monumenta Hungariae Historica, Okmánytárak) (a továbbiakban: AO)

³⁹ Prépostsága után veszprémi püspök volt 1310–1322 között: *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp., 1996. (Historia Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 77.

⁴⁰ 1299–1306 között a zalai főesperes szintén Pósa volt. Mivel a főesperes egyértelműen a Türje nem tagja volt, a két személy azonossága esetén a nagyprépost családja is ismert. Vö. Zala vármegye története. Oklevéltár I–II. (Szerk. Nagy Imre–Véghely Dezső–Nagy Gyula.) Bp., 1886–1890. (a továbbiakban: ZO) I. 126., illetve *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. Magyar középkori adattár. CD-ROM. Bp., 2001. Türje nem Szentgróti tábla.

⁴¹ A Veszprémi regesztákban 1311-ben (VR 50. sz.) egy János prépost, királynéi alkancellár szerepel. A datálás azonban hibás, a szóban forgó oklevél, amelyben a kanonokok Druget Vilmos nádor (1333–1342) előtt jelentettek be tiltakozást, valójában 1341-ben kelt.

⁴² Utóda, János 1323. december 18-án még a szentendrei főesperességet viselte: VR 141. sz.

⁴³ AO IV. 627–630. (367. sz.)

⁴⁴ Korábban esztergomi kanonok 1351–1353 között: *Kollányi F.*: Esztergomi kanonokok i. m. 55.

⁴⁵ Fehérvári préposttá választását jóváhagyta VI. Ince pápa: *Bossányi Árpád*: Regesta supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai. I–II. Bp., 1916–1918. (a továbbiakban: Bossányi) II. CCL. sz. 1359-ben kőí prépost: Bossányi II. CCCXXXIX. sz.

⁴⁶ 1380. március 21-én még unokaöccsét, Imre kanonokot küldte ki a káptalan vizsgálatra: DL 101691.

⁴⁸ VO 149.

László	1384. IV. 26. (DL 7074.) ⁴⁹ 1392. III. 10. (DL 98244.) doct. art. et med. (1384)	Branda bíboros speciális káplánja (1412), ⁵⁹ veszprémi adminisztrátor (1412), ⁶⁰ vicarius in spiritualibus (1413–1415, ⁶¹ 1429, ⁶² 1437–1438 ⁶³)
Ludovicus de Flisco bíboros	1394. II. 14. (VO 167. p.) 1397. II. 2. (DL 106209.)	kosztolányi Szentvidi Bálint ⁶⁴ 1440. III. 26. (MREV III. 110. p.) ⁶⁵ 1440. IX. 15. (MREV III. 114. p.) ⁶⁶
Rakolupi Bereck (Márton fia) ⁵⁰	1397. VIII. 12. (DL 42653.) 1411. VII. 27. (ZsO III. 766. sz.) ⁵¹	
királyi káplán (1401), ⁵² királyi speciális káplán (1405) ⁵³		Debrentei Himfi Tamás 1440. X. 1. (MREV III. 115. p.) ⁶⁷ 1446. IV. 17. (Suppl. II. 688. sz.) ⁶⁸ a bölcsész- (1428), majd a jogi kar diákja (1430) ⁶⁹
Koruskai János	1412. VI. 9. (ZsO III. 2255. sz.)	
Péter (Pál fia)	1412. XI. 17. (DL 9990.) ⁵⁴ 1415. III. 17. ⁵⁵	
Liptói Miklós	1416. VI. 17. (ZO II. 405. p.) ⁵⁶ 1438. VIII. 8. (Bónis ⁵⁷ 2481. sz.) ⁵⁸	

⁴⁹ 1384 előtt nem fordul elő a forrásokban. Az országos oklevél-adatbázisban és a préposti archontológiában (C. Tóth N.: Archontológia i. m. 72.) ugyan az 1379. esztendőben kezdődik hivatalviselése, azonban az oklevél, amelynek méltóságsorában olvasható László prépost neve, 1389-re keltezhető. Vö. VR 735. sz.

⁵⁰ Zsigmondkori oklevéltár. I–II. (Összeáll. Mályusz Elemér.), III–VII. (Mályusz Elemér kéziratát kieg. és szerk. Borsa Iván.), VIII–IX. (Szerk. Borsa Iván, C. Tóth Norbert.), X. (Szerk. C. Tóth Norbert.), XI. (Szerk. C. Tóth Norbert, Neumann Tibor.), XII. (Szerk. C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint.), XIII. (Szerk. C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint, Mikó Gábor.) Bp., 1951–2014. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II/1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52.) (a továbbiakban: ZsO) II. 3904. és III. 766. sz.

⁵¹ C. Tóth N.: Archontológia i. m. 72. 1412. szeptember 14-én már volt prépostként, kolozsmonostori szerzetesként említik: ZsO III. 2681. sz.

⁵² ZsO II. 937. sz.

⁵³ ZsO II. 3904. sz.

⁵⁴ C. Tóth N.: Archontológia i. m. 72. December 18-i dátummal: ZsO. III. 3087. sz.

⁵⁵ Ez kiközösítésének napja. Április 15-én ennek ellenére még prépostként említették az esztergomi káptalan által kiadott oklevélben (ZsO V. 510. sz.), ezt követően azonban már folyamatosan az okleveles források a káptalannal folytatott vitájáról. Vö. 132–134. jegyzet.

⁵⁶ C. Tóth N.: Archontológia i. m. 72. csak november 29-i adatot ismer (ZsO VI. 1181. sz.)

⁵⁷ Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon. (A szerző hátrahagyott kéziratát gond. és szerk. Balogh Elemér.) Bp., 1997. (Jogtörténeti Tár 1/1.) (a továbbiakban: Bónis)

⁵⁸ A Magyar Katolikus Lexikon egy Vencel nevű prépostot is említ az 1438. évben: *Kredics L.–Solymosi L.*: i. m. 145. Az adat hátterében a VO 128. sz. oklevele állhat, amelyben Albert király meghagyta Rozgonyi Simon veszprémi püspök főkancellárnak, hogy a királyné pecsétjét szolgálta ki alkancellárjának, Vencel prépostnak. A szóban forgó Vencel azonban nem veszprémi, hanem esztergom-hegyfoki prépost volt: C. Tóth N.: Archontológia i. m. 41. IV. Jenő pápa az új prépost, Szentvidi Bálint kinevezésekor hivatali elődjeként 1440. március 26-án Liptói Miklóst említette. Szentvidi a hivatalért járó 250 forintos annátát április 8-án fizette meg: MREV III. 11. (CLXXXIII–CLXXXIV. sz.)

⁵⁹ ZsO III. 1985. sz.

⁶⁰ MREV II. 365–366. (CDLXXVII. sz.)

⁶¹ ZsO IV. 155. sz., MREV II. 378. (CDXCIV. sz.)

⁶² HO III. 357.

⁶³ 1437: Bónis 2460. sz., VOSuppl 387–401. (223–226. sz.), HO V. 232–233. (162. sz.), Bónis 2481. sz. 1438: VOSuppl 380.

⁶⁴ Származására 1430-ban kiadott közjegyzői aláírása utal: Valentinus Thome de Costelano alias de Sancto Vito DF 201254. (Vö. *Solymosi L.*: Könyvkölcsönzés i. m. 94.)

⁶⁵ 1435-ben veszprémi kanonok (DF 201267.), majd 1435 decemberétől örkanonok: VOSuppl 383.

⁶⁶ E napon folyamodik ellenében Debrentei Himfi Tamás a prépostságért. Szentvidi a továbbiakban e méltóságban nem fordult elő, a prépostságról Debrentei fellépése után lemondhatott – vö. *Lukcsics Pál*: XV. századi pápák oklevelei. I–II. Bp.–Pécs, 1931–1938. (Olaszországi Magyar Oklevéltár I–II.) (a továbbiakban: Suppl.) II. 1001. sz. Ezt követően előbb mint közjegyző állított ki egy oklevelet 1443-ban (VO 209.), majd 1448-ban ismét korábbi zalai főesperesi címét viselte: VO 216. Utoljára 1456-ban szerepelt oklevélben e méltóságában: VOSuppl 417.

⁶⁷ 1430-tól veszprémi kanonok. 1440. szeptember 15-én folyamodott a prépostságért Szentvidi Bálint ellenében, és október 1-én már prépostként kérte családjának a veszprémi székesegyházbeli Szent László-oltárra vonatkozó kegyúri jogának megerősítését a pápától.

⁶⁸ E napon kelt egri püspöki kinevezése. Az országnagyok 1446. június 16-án nevezték ki a Rozgonyi Simon püspök halálával megürült egyházmegye fejévé: DL 102498. 1447. február 11-én már egri püspökként fogadott el nyugtát: DL 102506. Püspökségét azonban nem tudta elfoglalni, 1447. december 20-án már Hédervári Lászlót nevezte ki a pápa püspöknek: Suppl. II. 995. sz. (Vö. *Engel P.*: Archontológia i. m. I. 69.) Debrentei egri promóciója ellenére 1446-tól folyamatosan birtokolta a préposti címet, és Tatai Bálint 1448. január 26-án benyújtott *supplicatio*ja szerint *illam* [sc. preposituram] *absque canonico titulo, pretextu laicalis potentie per triennium vel circiter detinuit*: MREV III. 133. Szűk egy hónappal később, február 20-án Debrenteit a pápa pannonhalmi commendátorra nevezte ki *per promotionem Ladislai ad ecclesiam Agriensem*: MREV III. 134. (CCXXVII. sz.) Ennek ellenére még 1449–1450-ben is prépostként fordult elő a szlavón báni és országbírói törvényszéken: 1449. május 20.: DL 102515. és 38910., illetve 1450. március 9.: DL 44563. Életére újabban: *Mórá Miklós*: Debrenthei Tamás. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon II. (Főszerk. Kőszeghy Péter.) Bp., 2004. 175.

⁶⁹ *Tüskés Anna*: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526 között. Bp., 2008. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken I.) 2089. sz.

Tatai Bálint ⁷⁰ szabolcsi főesperes (1443)	1443. IV. 6. (MREV III. 122. p.) ⁷¹ 1449. II. 21. (MREV III. 134. p.)	Vetési László ⁷⁹ ferrarai diák (1467–1473) ⁸¹	1473. XI. 22. (DF 260800.) ⁸⁰ ferrarai diák (1467–1473) ⁸¹
Emódi Pál	1446. X. 19. (LC 1. p.) ⁷² 1455. VI. 16. (DL 3642.) ⁷³	Boskovicei László ⁸² bécsi diák (1470), ferrarai diák (1481), olmützi kanonok és a brünni Szent Péter-társaskáptalan kanonokja (1481-től)	1481 ⁸³ 1482. II. 6. (LC 6. p.)
Nagyváti György ⁷⁴	1461. V. 16. (DL 72275.) 1462. I. 11. (VO 233. p.)	Csicseri Orosz Péter ⁸⁴ ferrarai diák (1489) ⁸⁵	1488. V. 21. (VO 287. p.) 1501. VII. 13. (Szk 63. p.)
Somi László ⁷⁵	1465. VI. 7. (DF 201400.) 1466. XII. 3. (DF 201411.)	Orosz Zsigmond	1505. VII. 13. (Szk 103. p.) 1528. (Szk 300 p.)
ruszkai Kornis Mihály ⁷⁶	1467. III. 23. (DL 88443.) ⁷⁷ 1473. X. 26. (VOSuppl 432–433. p.) ⁷⁸	Pápoci Imre ⁸⁶	1540. (Bedy, 1938. 341. p.) 1543. V. 3. (ETE IV. 256. p.) ⁸⁷

⁷⁰ Veszprémi kanonok 1436–1440 között. (1436: DF 201272.) Szentvidi Bálintot követte annak zalai főesperességében 1440. március 26-án: MREV III. 110–111. (CLXXXII. sz.) A címért járó 120 forintos annátát szintén április 8-án fizette meg: MREV III. 111. (CLXXXIV. sz.)

⁷¹ E napon prépostként nyert teljes bűnbocsánatot. Prépostságában újbóli megerősítésért – és egyúttal szabolcsi főesperessége megtartásáért – 1446. október 8-án folyamodott: MREV III. 127. (CCXVIII. sz.) 1448. január 26-án Debrentei Tamás ellenében ismét a prépostságában történő megerősítésért nyújtott be *supplicatiót*: MREV III. 133–134. (CCXXVI. sz.) Kinevezésére ezt követően nem sokkal, 1448. február 5-én került sor: Suppl. II. 1003. sz.

⁷² A római Szentlélek-társulat anyakönyve 1446–1523. Liber confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe. Bp., 1889. (Vatikáni Magyar Okirattár I/5.) (a továbbiakban: LC) – Korábban aradi prépost: Suppl. II. 891. sz. Másnap, 1446. október 20-án 38 márka annátá fizetését vállalta (Debrentei) Tamásnak az egri püspöki székre történő promóciója miatt az üresedésben lévő préposti stallumért: MREV III. 128. (CCXIX. sz.)

⁷³ Bodó Miklós fehérvári prépost ismeretlen időpontban kirabolta és elfogatta. Az erről szóló uralkodói panaszt 1455. szeptember 16-án regisztrálták a pápai Curiában: MREV III. 147–148. (CCXLVII. sz.)

⁷⁴ A két fentebb jelzett oklevélén kívül más adat nincs róla. Mivel az 1461-es említés egyértelműen *Naghwath*-nak (DL 72275.), az 1462-es pedig *Nagywagh*-nak (DF 201379.) olvasható, így származása bizonytalan. Elképzelhető, hogy a prépost családja azonos a több pécsi kanonokot adó, Baranya megyében birtokos Nagyváti családdal (*Fedele* T.: i. m. 271–273. sz.), mint ahogy a familia Sopron megyei eredete sem zárható ki Nagyváti néven: *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–V. Bp., 1890–1913. III. 656–657.

⁷⁵ Feltehetően a káptalani Nagyberény központú somogyi birtokaival szomszédos Somi családból származott. *Csánki D.*: i. m. II. 592. („Somberény”), 640. és 693.

⁷⁶ DL 88571. Vö. *Solymsi L.*: Könyvkölcsönzés i. m. 89.

⁷⁷ Korábban pécsi örkanonok (1445–1452), majd pécsi székesegyházi főesperes (1453–1462): *Fedele* T.: i. m. 207. sz.

⁷⁸ 1473-ban a prépostságtól megfosztották, ezt követően 1484-ig segedi főesperes volt. VOSuppl 429., VOSuppl 430. Főesperesként először 1473. november 22-én tűnt föl: DF 260800. 1484. augusztus 21-én még élt (VO 276.), de szeptember 29-én már néhai: *Solymsi L.*: Könyvkölcsönzés i. m. 98. (52. jegyzet).

⁷⁹ Vetési Albert veszprémi püspök unokaöccse. Életére legutóbb bőséges szakirodalmi hivatkozással: *Jankovits László*: Vetési László. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon XII. (Főszerk. Kőszeghy Péter.) Bp., 2011. 427.

⁸⁰ Prépostságáról további adatot nem találtam. Vetési László ismert személyisége a kor humanistáinak. Fennmaradt Rómából Vetési Albert püspöknek, nagybátyjának írott levele 1474-ből (MREV IV. 460–461., CCCLXXXVII. sz.), illetve 1475 februárjában a bíborosi konzisztóriumban előadott beszéde: MREV III. 324–334. (CDLXXXI. sz.) A lexikon minden bizonnyal ezért datálja hivatalát 1473–1475-re: *Kredics L.–Solymsi L.*: i. m. 145.

⁸¹ *Veress E.*: i. m. 368–369.

⁸² A morva származású Boskovice z Boskovic család I. Mátyás király cseh királyságbeli támaszának számított egészen 1485-ig, amikor az uralkodó cseh kancellárját, Jaroslav Boskovicot (Ladislav testvérét) hűtlenség vétsége miatt lefejeztette. Származására, családjára lásd *Ritoókné Szalay Ágnes*: Egy ideális fejedelem és ideális városa a morva reneszánsz kezdetén. In: *Üő*: „Nympha super ripam Danubii” i. m. 114–115., illetve *Üő*: Humanista i. m. 93–94. *Antonín Kalous*: Boskovice urai Mátyás király diplomáciai és politikai szolgálatában. *Századok*, 141 (2007) 2. sz. 375–389. 387. Közös Boskovicei László és prépost elődje, Vetési László pályafutásában, hogy mindketten a ferrarai egyetemen tanultak és Vetési Albert püspök mellett végeztek diplomáciai tevékenységet.

⁸³ *Ritoókné Szalay Á.*: Humanista i. m. 93.

⁸⁴ Az északkelet-magyarországi nemes család birtokos volt Szabolcsban, Szatmárban, Ungban és Zemplénben. *Csánki D.*: i. m. I. 532., 492., 389. és 369–370. Az Orosz Péter és Zsigmond közötti családi kapcsolatot nem sikerült feltárnom.

⁸⁵ *Veress E.*: i. m. 376–377.

⁸⁶ 1505-től pozsonyi kanonok, ahol 1511-ben és 1519-ben dékánná is megválasztották, majd 1517-ben, 1526-ban, 1533-ban és 1543-ban vikárius lett. *Köblös József*: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával) Bp., 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) Pozsony 44. sz. 1511-től egyúttal győri kanonok is, ahol 1530–1532 között olvasókanonok, majd 1533-ban mosoni főesperes. Bedy szerint ezt követően nyerte el a veszprémi prépostságot. *Bedy Vince*: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győregyházmege múltjából III. sz.) 341.

⁸⁷ Egyháztörténeti emlékek a magyar hitújítás korából. I–V. (Szerk. Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János–Kollányi Ferenc–Lukcsics József.) Bp., 1902–1912.

Három prépost-életajz

A méltóságok adatait három személy veszprémi működésének pályaképe egészíti ki a 13., a 14. és a 15. századból. Választásom azért esett sorrendben Pál, János és Liptói Miklós prépostokra, mert hivatalviselésük és személyük jól jellemző egy-egy korszakot. Pál prépost pályafutása példázta azt, hogy a 13. század második felében az itáliai egyetemeken szerzett jogi végzettség mennyiben segítette elő egy klerikus karrierjét a főesperesi pozíciótól a püspöki székig úgy, hogy közben szűkebb veszprémi pátriája javára is tudott tevékenykedni a királyi udvarban. János prépostnak a 14. század első felében történt hivatalviselése már egy korszak lezárását jelentette. Személyében egy királynéi udvari méltóság, az alkancellári tisztség – 13. századi előzmények után – összefonódott a veszprémi prépostsággal az 1340-es évek derekáig. Új főpásztorra, Garai János, az Anjouk alatt a bárók közé kerülő család egyik törekvő tagjának kinevezésével azonban a veszprémi káptalan fejének korábbi udvari tisztsége elenyészett. Liptói Miklós nagyprépost pályaképe, aki Zsigmond uralkodása második felében viselte veszprémi prépostságát, már inkább egy, a székeskáptalan érdekében működő, hivatalnok-prépostot mutat.

1. Pál (1273–1286)

Pál prépost egyike volt a 13. század második felének legismertebb egyházi méltóságainak. Prépostsága egybeesik az V. István király halála után előállt polgárháborús időszakkal, majd későbbi karrierje során egészen a pécsi püspöki székig jutott. Annak a tanult főpapi csoportnak volt egyik képviselője, amely IV. László király uralkodása során 1277-ben kezdeményezte az ifjú király nagykorúvá nyilvánítását, és feltehetően kérésükre érkezett az országba a viszonyok konszolidálása céljából 1279-ben Fülöp pápai legátus.

Pál a Bars megyében birtokos Ármai családból származott. Nagybátyját Benedeknek hívták, másik Pál nevű nagybátyja pedig 1263–1275 között veszprémi püspök volt.⁸⁸ Utóbbinak köszönhetette egyházi karrierje indulását: Pál püspök IV. Béla kipróbált híveként előbb mint pozsonyi (1259–1262), majd mint fehérvári prépost (1262–1263), végül pedig mint veszprémi püspök vezette a király és a királyné kancelláriáját.⁸⁹

⁸⁸ Életére és pécsi püspökségére újabban lásd *Kosztá László*: A püspök és városuk a 14. század közepéig. In: *A középkor évszázadai (1009–1543)*. (Szerk. Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Sümei József.) Pécs, 2009. (A Pécsi Egyházmegye története 1.) 57–107. 83–89. Származásával kapcsolatban korábban felmerült, hogy a Balog nem Szécsi ágából, illetve hogy a Tétény nemből származott volna. Utóbbit már Karácsonyi megcáfolta: *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1995. 1007. A Szécsi családdal való kapcsolatot – Györffy György nyomán – újabban Zsoldos Attila vitatta, az Ármaiakhoz sorolva a prépost rokonságát: *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 341–342. Rokonságára: *ÁÜO VIII.* 155–156. (108. sz.), *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I–IV.* (Ed. Knauz Nándor et al.) Esztergom–Bp., 1874–1999. (a továbbiakban: MES) II. 179., CD VI/1. 318. = *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke.* (Szerk. Szentpétery Imre–Zsoldos Attila.) Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 45.) (a továbbiakban: RAD) 271. sz. E sorokon elsősorban veszprémi tevékenységére fókuszálók.

láriáját.⁸⁹ Rajta kívül az uralkodó azon törekvése is segítette a későbbi prépost pályakezdését, hogy a király támogatta a fiatal klerikusok külföldi egyetemi tanulmányait. Ennek anyagi alapját a Pál püspök jóvoltából 1268-ban már viselt somogyi főesperesi cím jelentette. A javadalom révén valóban kijutott egyetemre: 1268 és 1273 között kimutatható bolognai tartózkodása, ahol 1271-ben előbb *decretorum doctor*, 1275-ben pedig emellé *legum doctor* fokozatot szerzett.⁹⁰

1273-ban tűnik fel először prépostként a káptalan által kiadott oklevelek méltóságsorában.⁹¹ E tisztség elnyerésében is prépost nagybátyja működhetett közre, illetve nem hagyhatjuk figyelmen kívül az uralkodói család támogatását sem. Mint láttuk, nagybátyja, Pál püspök egy évtizeddel korábban Mária királyné kancellárja volt, a püspök testvére pedig, Pál prépost nagybátyja, Benedek ispán is kapott IV. Béla feleségétől adományt.⁹²

Pál közel másfél évtizedes veszprémi prépostsága idejére esett a veszprémi székesegyház nevezetes elpusztítása, amely után a prépost következetesen igyekezett a veszprémi püspökség és a székeskáptalan számára az elszenvedett veszteségekért kárpótlást szerezni az uralkodótól. A püspöki székváros 1276 tavaszán bekövetkezett feldúlása a Gutkeled–Köszegi-, illetve a Csák–Ákos–Kán–Rátót-klikkek küzdelmének egyik jellemző epizódja volt. Míg az előbbi párt tagjai Szlavónia és Nyugat-Magyarország területei fölött alakítottak ki tartományúri hatalmat, addig a másik párt elsősorban az ország Dunától keletre eső területei felett szerzett fennhatóságot. Összeütközésbe a Dunántúl közepén kerültek, ahol a Csákok Fejér és Komárom megyei birtokai a Köszegi érdekszférájával voltak határosak.⁹³ A konfliktus közvetlen kiváltó oka az volt, hogy 1275 májusában, Pál püspök halála után az üresedésben lévő veszprémi püspökségre a káptalan Köszegi Pétert választotta meg.⁹⁴ 1275 késő őszen azonban ellenkező fordulat állt be az ország kormányzásában, amikor a Csák-párt kerül hatalomra. Csák nembeli Péter nádor a Dunántúl jelentős részén elterülő veszprémi egyházmegyének a Köszegi érdekszférába történő kerülését nehezítve tört rá Veszprémre és gyűjtötte fel annak székesegyházát, de a Köszegi család vasi fészkeig már meg sem kísérelt eljutni.⁹⁵

⁸⁹ Királyi kancellár 1272–1274 között több alkalommal (*Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 109.), alkancellár 1259–1262 között (uo. 111.), királynéi kancellár 1263–1269 között (uo. 115.)

⁹⁰ *Veress Endre*: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Bp., 1941. (Olaszországi magyar emlékek III.) 8–17. 1275: VOSuppl 139. (89. sz.)

⁹¹ *Kosztá László* csak 1275-re, nagybátyja halálának évére teszi Pál hazatértét. Ebben az évben uralkodói adományt kapott fajszi és vámosi királyi, királynéi és hercegi népekre – VOSuppl 139–140. (81. sz.) a korábbi kiadások felsorolásával; regesztája: RA 2639. –, tehát ekkor már ténylegesen itt-hon tartózkodhatott. Azonban már korábban megjelent a székeskáptalan okleveleiben prépostként. 1273: PRT II. 341., *ÁÜO IV.* 31.

⁹² RAD 271. sz.

⁹³ *Szűcs Jenő*: *Az utolsó Árpádok*. Bp., 2002. (Milleniumi Magyar Történelem) 402–403., illetve *Zsoldos Attila*: A Henrik-fiak: A Héder nembeli Köszegi „családi története”. *Vasi Szemle*, 64 (2010) 6. sz. 651–661., 655–658.

⁹⁴ *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 101.

⁹⁵ Mindeközben a bukott ellenpárt képviselőjében Geregye Miklós a Vértés környéki Csák-birtokokat dúlta, de nem kerülte el a pusztulást Eszter-

Nem sokkal a püspöki székhely tavaszi feldúlását követően, 1276. június 21. körül már ismét az ellenpárt jutott hatalomra. Kőszegi Miklós, Péter püspök testvére lett a nádor, másik fivére, Iván a tárnokmester, Gutkeled nembeli Joakim pedig a horvát-szlavón bán.⁹⁶ 1276. június 29-én a veszprémi káptalan már új körpecsétje alatt – a mandula alakú régi ugyanis elpusztult – adott ki oklevelet, augusztustól pedig megindultak az elszenvedett károk ellentételezéseként tett királyi adományok.⁹⁷

A kárpótlásként az udvartól származó, szinte közvetlenül a pusztítás után tett adományok mögött azonban nem (csak) a kormányra került Kőszegi–Gutkeled-pártot kell látnunk. Veszprém köztudottan szorosan kapcsolódott a királyné személyéhez. Bár a helyi hagyományokkal ellentétben egyetlen magyar királyné sincs a városban eltemetve, az uralkodói hitvesek és a város kapcsolata az Árpád-korban bizonyosan élő volt. Gizella királyné alapította és látta el bőkezű adományokkal a veszprémi egyházat, amelyet Szent István emelt püspökséggé. A királyné kapcsolata a veszprémi püspökséggel az egyházjog rendszerébe a kegyuraságon keresztül illeszkedett be. A gyakorlatban ez a püspököknek a királyné személye körüli kiemelt helyzetét is jelentette, beleértve a királyné koronázási jogát, és hogy a püspök a királynéi kancellári tisztséget viselte.⁹⁸

Ismert, hogy IV. László nagykorúsítását az a hazai tanult, külföldi egyetemeken iskolázott, jogi műveltségű egyházi réteg kezdeményezte, akik a pártküzdelmeken kívül állva és a királyi hatalom gyengeségét megtapasztalva érdekeltek voltak az erős központi hatalom helyreállításában.⁹⁹ Képviselőik ott voltak az udvarban, pontosabban a királyi család különböző tagjainak környezetében, így pontosan érzékelték

gom, illetve a tihanyi apátság sem. *Szűcs J.*: i. m. 399–400. Tihanya: CD V/2. 367–369.

⁹⁶ Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig. (Főszerk. Benda Kálmán, szerk. Solymosi László.) Bp., 1981. [1. kiad.] 171.

⁹⁷ VO 62–71. (32–39. sz.), 75–79 (42–43. sz.), VOSuppl 141–142. (83. sz.)

⁹⁸ *Zsoldos Attila*: A magyar királyné és Veszprém az Árpád-korban. In: Válaszúton. Pogányság–kereszténység. Kelet–Nyugat. Konferencia a X–XI. század kérdéseiről. (Szerk. Kredics László.) Veszprém, 2000. 177–184., 178–181. Ez utóbbitól 1269-ben és 1276-ban is úgy vélekedett az akkori uralkodó, hogy az 500 márkás javadalommal járó tisztséget a mindenkorai veszprémi püspök töltheti be, még ha a gyakorlat sokszor mást is mutatott. A kancellárságról: 1269: CD IV/3. 501. = VO 55., illetve 1276: CD V/2. 338. = VO 66. Vö. *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 115–116. (királynéi kancellár), 115–116. (királynéi alkancellár). Így veszprémi püspök volt a kancellár 1263–1269 között (Pál, 1263–1275), 1277-ben és 1284–1285-ben (Kőszegi Péter, 1275–1289), valamint 1289–1290-ben és 1291–1300 között (Rád nb. Benedek, 1289–1309). Veszprémi prépostként volt kancellár Bertalan 1224-ben, alkancellár Pál 1281-ben és Andronicus 1292–1297 között. A királynéi koronázási joga körül 1216-ban merült fel először vita az esztergomi érsek és a veszprémi püspök között. A dolgot pápai megbízott útján ekkor mindkét fél érdekeit figyelembe véve rendezték. Király és királyné együttes koronázásakor előbbit az érsek, utóbbi a püspök kente fel és koronázta meg; ha csak királyné koronázásra kerül sor, akkor az érseké volt a felkenés, a püspöké a koronázási joga; ha valamilyen okból az érsek nem tudott jelen lenni, akkor a püspök végezhetette mindkét szertartást. A 13. század végére azután a koronázási jog a gyakorlat szerint még szabályosan megválasztott esztergomi érsek idején is a veszprémi püspökre szállt. A királynéi koronázási jogról bővebben: *Kollányi Ferenc*: A veszprémi püspök királynéi koronázási jogának története. Veszprém, 1901.

⁹⁹ *Szűcs J.*: i. m. 408–409.

a gyengülő királyi hatalomból az egyház számára közvetlenül, az ország számára pedig közvetetten jelentkező károkat. E csoportnak volt Veszprém szempontjából lényeges szereplője Pál prépost, aki többször töltött be udvari tisztséget: 1281-ben királynéi alkancellár, majd pécsi püspökként 1295-ben Tomasina anyakirályné kancellárja volt.¹⁰⁰ 1275-ben már mint az uralkodó hú klerikusa kapott IV. Lászlótól adományt királyi, hercegi és királynéi népekre a Veszprém megyei Fajszon és Vámoson.¹⁰¹ Talán nem tévedünk nagyot, ha az 1276-os adományok kieszközölőjét az ő személyében keressük, mint ahogy nevét az egyik oklevél kérvényezői között meg is említik.¹⁰²

A helyzet furcsasága abban áll, hogy bár az elpusztított Veszprém volt a püspök székvárosa és temploma a főpásztor katedrális, és noha Csák Péter a rivális Kőszegi-pártot kívánta büntetni utóbbi egy tagjának püspöksége miatt, valójában a székesegyházban felhalmozott kincsek jó része a káptalanra illette, azaz az 1276. évi kártételeket is ténylegesen a káptalan szenvedte el. A több oklevélben is felsorolt károk személy szerint a kanonokokat, a prebendás papokat és familiárisaikat érték, de elpusztult a káptalan tagjainak a sekrestyében őrzött könyvtára és levéltára, a káptalan pecsétje, továbbá kifosztották a székesegyház kincstárát és elpusztították iskoláját is.¹⁰³ Bár az emberéleteket pótolni nem lehetett, de a megsemmisült vagyonért cserébe jól jövedelmező fekvőségekhez jutott a káptalan. A pillanatnyi veszteséget tehát – a kanonokok kimutatása szerint 50 ezer márkát – elkönyvelve hosszú távon mindenképpen „jól járt” a testület. Az adományok sora ugyanis a püspökség szempontjából egyetlen lényeges, a főpásztor királynéi kancellárságára vonatkozó jog helyreállításán kívül¹⁰⁴ a Pál prépost vezette káptalan gazdagították. Megújult ekkor egy Billege birtokra vonatkozó IV. Béla-féle vitatott és egy 1222-es hamis, 11 települést érintő adománylevél, továbbá a Kál-völgyben királynéi szőlőművesek és királyi kenyéradó udvarnokok, a foki vám kétharmada, a szalánkeméni sójvédelmek, Karos faluja vásárával és vámjával együtt ezután a kanonokok jövedelmeit gazdagították, nem beszélve arról, hogy szolgálónepek felett bíráskodási privilégiumot is kaptak.¹⁰⁵

¹⁰⁰ *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 95. és 117.

¹⁰¹ VOSuppl 139–140. (81. sz.) Az adományt „magistro Paulo, discreto viro, legum doctori, Wesprimiensi preposito, dilecto et fideli clerico nostro ob sue lucem sapientie et industriam singularem, presertim eius fide ac gravitate explorata” tette az uralkodó.

¹⁰² VO 69.

¹⁰³ *Szűcs J.*: i. m. 399.

¹⁰⁴ VO 66. (36. sz.)

¹⁰⁵ Az adományok: VO 62–63. (32. sz.), 63–64. (33. sz.), 65. (35. sz.), 67–69. (37. sz.), 69. (38. sz.), 69–71. (39. sz.) és 75–78. (42. sz.). Az eset egyébként nagyon hasonló az 1217-es és 1275-ös szinten uralkodói részről történő kárpótlásokhoz. Előbbi esetben a kétségtelenül értékes Gizella-korona helyett jutottak 3, 4 vagy 11 faluban telkekhez a kanonokok – VO 35–39. (12–14. sz.) –, míg 1275-ben némi készpénz fejében egyrészt Szerente, másrészt veszprémi és alsóörsi uralkodói népek felett szereztek joghatóságot: VO 59–60. (29. sz.). Bár nem szabad figyelmen kívül hagyni az uralkodói bőkezűséget sem, nem nehéz észrevenni, hogy kincsekért cserébe sokszor olyan birtokokhoz jutottak, amelyeket évszázadokkal később az újkorban is fialtathattak.

A püspök királynéi kancellárságának megerősítése utat nyitott a század végéig a veszprémi püspökséget, illetve káptalant érintő és egymást követő, királynéktól származó adományoknak. Bár a királynék már korán, a 11. században – Gizella Alsóörsön és Pannonhalmán, Adelheid pedig Merenyén¹⁰⁶ – tettek birtokadományt a veszprémi egyháznak, de ezek száma jelentősen csak az 1276-os dűlős után, éppen Pál prépost kezdeményezésére szaporodott meg. Jellemző az is, hogy ezek sora III. András feleségeivel zárul, vagyis az Árpád-kort követően újabb királynéi adomány tételére már nem került sor.¹⁰⁷

Pál veszprémi préposti tisztségével párhuzamosan már 1277-től stallummal bírt az esztergomi székeskáptalanban is, amelynek, immár veszprémi méltóságától megválva 1287 és 1293 között prépostja lett. Egyházi karrierje végpontját azonban nem ez, hanem az 1293 és 1305 között viselt pécsi püspöksége jelentette. Mindezek elnyerésében az udvarral kialakított jó viszonya mellett bizonyára szerepet játszott tanultsága is, jól példázva azt, hogy a 13. század második felében az egyetemi végzettség jó alapot biztosított egy nagy ívű egyházi pályafutáshoz.

2. János (1324–1353)

Az esztergomi prépostságig, majd pécsi püspökségig jutó Pállal ellentétben Jánosnak a veszprémi nagyprépostság pályafutása csúcspontját jelentette. Közel három évtizedig töltötte be a méltóságot a 14. század második negyedében, és ezzel párhuzamosan közel két évtizedig királynéi alkancellár is volt. Mint ez utóbbi tisztség viselője, bejáratos volt a királynéi és az ettől a korszakban lényegesen nem különböző királyi udvarba is. János préposton keresztül I. Károly uralkodása idején szorosan összekapcsolódott a veszprémi püspökség és káptalan tisztségviselőinek személye Erzsébet királyné udvartartásával: kancellárjai a korszakban a veszprémi püspökök,

¹⁰⁶ Gizella királyné adományai ismeretlen időpontban: Visinec (RAD 307. sz.), Alsóörs (RAD 308. sz.), Pannonhalma (DHA 239. 81. sz., RAD 310. sz.); Adelheidé 1082-ben: Merenye (DHA 238. 81. sz., RAD 310. sz.).

¹⁰⁷ A királynék birtokai az országban több helyen, de legnagyobb sűrűségben éppen a veszprémi egyházmegye területén, a Dunántúl középső sávjában, vagyis Zala, Veszprém, Somogy, Fejér, továbbá Győr, Komárom, Esztergom és Tolna megyékben feküdtek, és eredetüket tekintve az államalapítás korába nyúlnak vissza. A királyi hitvesek kezén lévő birtokállomány a 13. század folyamán fokozatosan bővült, és csak néhány évtizedes késéssel, az 1270-es évektől követte a királyi birtokok eladományozásának trendjét. Vö. *Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában.* Bp., 2005. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36.) 31–32., 50., 62. A veszprémi káptalan esetében ez a jelenség éppen egybeesett az 1276 után megsokasodó uralkodói adományokkal. A királynéi adományok sora az 1276. évi pusztítás után a következő: 1276. aug. 3. = VO 63–64. (33. sz.), RAD 168. sz. (Kál-völgy); 1276. aug. 9. = VO 69–71. (39. sz.), RAD 112. sz. (Kál-völgy, Karos); 1280. szept. 26. előtt = VO 82–83. (46. sz.), RAD 185–186. sz. (Nagyberény); 1282. = RAD 201. sz. (hantai kiváltságok); 1283. márc. 31. = VO 86–87. (49. sz.), RAD 204. sz. (Ladány); 1283. szept. 28. = VO 87–89. (50. sz.), RAD 206. sz. és RAD 254. sz., 1289. = RAD 228. és 229. sz., 1289. okt. 17. = RAD 232. sz. (mind Nagyberény); 1290. máj. 11. = VO 92–93. (53. sz.), RAD 239. sz. (Kál-völgy); 1291. = RAD 258. és 259. sz. (Nagyberény); 1299. dec. 18. = RAD 279. sz. (Jutas); 1300. okt. 23. = RAD 281. sz. (Nagyberény).

alkancellárja, a királynéi kancellária tényleges vezetője pedig éppen János nagyprépost volt.

Származásáról, iskolázottságáról semmit sem tudunk. A forrásokban először szentendrei főesperesként tűnik föl Márton fehérvári főesperes 1318 körül kelt végrendeletének tanúi között.¹⁰⁸ Főesperességére a következő adatok 1323 május–júliusából származnak, amikor Henrik veszprémi püspök, volt szepesi prépost vezetésével a káptalan tagjai több esetben kérvényezték az uralkodótól korábbi birtokjogaik helyreállítását.¹⁰⁹ Utoljára az év december 18-án szerepelt János főesperesként, amikor éppen a püspöke számára biztosított (hajmás-) kéri vámszedési jog helyreállítását kérte I. Károlytól.¹¹⁰

Legközelebb 1324. szeptember 15-én már Pósa nagyprépost utódként és egyúttal királynéi alkancellárként ismét csak káptalani birtokügyekben járt Visegrádon.¹¹¹ Udvari méltóságát bő két évtizeden keresztül viselte. Erzsébet anyakirályné alkancellárjaként utoljára egy privilegialis formában kelt függőpecsétetes oklevelet – a Nyulak-szigeti domonkos kolostor és a budai Szűz Mária-plébánia plébánosa közti perbeli egyezséget – foglalt írásba 1346. július 29-én.¹¹² Bár prépostságát ezt követően még fél évtizedig viselte, alkancellárként nem fordul elő a forrásokban. Nevét prépostként utoljára egy 1353. május 26-án kelt káptalani oklevélben olvashatjuk.¹¹³ A következő évben, halála után VI. Ince pápa augusztus 22-én már utódát, László fia Pétert erősítette meg méltóságában.¹¹⁴

Királynéi alkancellársága elnyerésében minden bizonytalanságot elvetve Henrik püspök (1323–1333) működött közre, aki veszprémi püspöki kinevezése óta királynéi kancellár is volt.¹¹⁵ Tisztségét János prépost Henrik utóda, a lengyel származású Meskó (1334–1344) alatt is megőrizte, és minden bizonytalanságot

¹⁰⁸ VO 42. János nevű veszprémi kanonok két esettől eltekintve a végrendelet keletkezésének ideje előtti öt évtizedben nem ismert. 1311-ből egy János nevű prépostról van adatunk, illetve egy hasonló nevű fehérvári főesperesről 1309 és 1315 között. (*Kredics L.–Solymosi L.*: i. m. 148.) A káptalani hierarchiát nézve előbbivel aligha azonosítható prépostunk – még ha ő is viselte a királynéi alkancellárságát –, ellenben elképzelhető, hogy a fehérvári főesperesség után a rangosabb szentendrei lépett volna. Az sem kizárt, hogy veszprémi mesterkanonokságára nem maradt fenn forrás, mint ahogy épp ezért más egyházmegyéből való származását sem lehet elvetni.

¹⁰⁹ Az első oklevél még általánosságban fogalmazta meg a káptalan jogigényét több zalai településre: 1323. máj. 23.: VR 130. sz. A később kiadott privilegiumok szerint már konkrét oklevelekkel támasztották alá a kanonokok követelésüket: 1323. máj. 28.: VOSuppl 200–207. (132–135. sz.), 1323. jún. 26.: VR 136–137. sz., 1323. júl. 18.: VOSuppl 207–209. (136. sz.)

¹¹⁰ VR 141. sz.

¹¹¹ VR 151. sz.

¹¹² AO IV. 627–630. (367. sz.) A következő, *datum per manus*-formuláskirálynéi oklevél 1349. augusztus 22-én kelt, amelyet már János választott veszprémi püspök, királynéi kancellár jegyzett: DL 4071.

¹¹³ DF 207407.

¹¹⁴ MREV II. 158. (CLXXXIII. sz.). VI. Ince uralkodásának első évében (1352. dec. 18 és 1353. dec. 17. között László fia Péter 81 forint adót fizetett, miután „fuit eidem confirmata XI. kalendas Septembris” – MREV II. 137.

¹¹⁵ Henriket a szepesi prépostságban János követte. Megválasztása 1323. február 13-án történt (MREV II. XLV.), tehát Henrik ezt megelőzően került Veszprémbe. Királynéi kancellárként első említése 1323. máj. 22-i. (VR 129. sz.)

lehetett a királynéi kancellária tényleges vezetője.¹¹⁶ Az alkancellári hivatal háttérbe szorulása a veszprémi püspöki szék betöltése körüli, 1340-es évek közepi válság rendeződése után következett be. Meskó halála után ugyanis VI. Kelemen pápa 1344. augusztus 9-én Büki vagy Harkácsi István (1344–1345) csanádi püspököt nevezte ki Veszprémbe, akit azonban hamarosan, az uralkodó ellenkezésének dacára a kalocsai érsekségre emelt. Büki érseki kinevezésével egy napon, 1345. március 2-án a pápa az új csanádi püspököt, Galhardus de Carceribust nevezte ki veszprémi főpásztorrá, amely kinevezést I. Lajos király szintén nem volt hajlandó elfogadni. Az uralkodó egy Avignonba küldött levelében meglehetősen átlátszóan úgy érvelt, hogy mivel a veszprémi püspök a királyné kancellárja, ezért a kinevezendő személy nem nélkülözheti a magyar nyelvben való jártasságot. 1346. március 30-án kelt válaszában VI. Kelemen kifejtette, hogy már korábban is külföldiek töltötték be a veszprémi püspöki széket – éppen a lengyel származású anyakirályné mellett a szintén lengyel Meskó –, akik helyett a káptalan prépostja végezte a kancelláriai feladatokat. Július 19-én végül Galhardust brindisi érsekké nevezte ki a pápa: sem ő, sem elődje nem foglalta el veszprémi püspöki székét. VI. Kelemen pápa továbbra is fenntartotta magának az áthelyezés útján megürülő főpapi székek betöltésének jogát, és július 19-én az Avignonban időző királyi követet, Garai János pécsi kisprépostot nevezte ki veszprémi püspökké.¹¹⁷ Az újonnan kinevezett főpásztor sem igyekezett hivatalosan elfoglalni székét, és egészen 1351-ig nem szenteltette föl magát püspöknek.¹¹⁸ János prépost tehát Garai János püspöki kinevezésével veszítette el királynéi alkancellári hivatalát Erzsébet anyakirályné udvarában. Erre, ha nem is azonnal 1346-ban, de – mint láttuk – legkésőbb 1349-ben sor került. (Ne feledjük, hogy 1349 és 1353 között – az anyakirálynén kívül – királynéja sem volt az országnak.) Főpásztora ugyanis az 1346-os tárgyalásokat követően 1347 kora tavaszától diplomáciai ügyekben ismét külföldön, Itáliában tartózkodott, ahová 1347 végén I. Lajos király követte, majd az 1348–1349-es, s végül 1350–1352-es esztendő is külföldön találták.¹¹⁹

¹¹⁶ *Gárdonyi Albert*: A magyar királyné udvari kancelláriája az Anjouk alatt. *Turul*, 33 (1915) 64–84., 70–72.

¹¹⁷ Garai János püspökre újabban lásd *Árvai Tünde*: A sohasem volt székesi prépost. Garai János veszprémi püspök pályafutása. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. (Szerk. Bagi Dániel–Fedeles Famás–Kiss Gergely.) Pécs, 2012. 33–43. Korábban felmerült, hogy Garai János püspök azonos lenne a János nevű nagypréposttal, vagy a Henriket váltó székesi préposttal, esetleg Péc nembeli Demeter fia János egri és veszprémi kanonokból 1349-ben előlépő székesi préposttal, ezekkel a feltételezésekkel azonban az új püspökéletrajz leszámolt.

¹¹⁸ A püspöki szék körüli bonyodalmakra részletesen: MREV II. XLVII–LI. Az egyes eseményekre: 1344. aug. 9.: MREV II. 103. (CVIII. sz.), 1345. márc. 2.: István érseki kinevezése – MREV II. 108. (CXVI. sz.), illetve Galhardus püspöki áthelyezése – MREV II. 109. (CXVII. sz.), 1346. márc. 30.: MREV II. 114–115. (CXXV. sz.). Ugyanezen a napon kelt levelében a pápa Galhardus veszprémi püspök érdekében történő közbenjárásra kérte Erzsébet királynét: MREV II. 116. (CXXVI. sz.), 1346. júl. 19.: MREV II. 117–118. (CXXIX. sz.)

¹¹⁹ *Árvai T.*: i. m. 39–41. Garai János püspök és a káptalan közötti viszony az 1340-es évek végén nem lehetett konfliktustól mentes. A Zala megyei Nosztre birtok (ma Csopak területén, Veszprém m.) 1296-ban került a püspök és a káptalan közös birtokába: Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár

Bár János prépostként természetesen székeskáptalanja érdekében is tevékenykedett, királynéi alkancellárként többször tartózkodott az udvarban Visegrádon, majd Budán. A királynéi udvartartásban elfoglalt helyéből adódó fontos szerepét több oklevélben nyomon követhetjük. Az 1323-as birtokjogi megerősítő oklevelek kapcsán már kimutatható jelenléte az uralkodó környezetében. 1327-ben Köcski Sándornak Felvinc erdélyi birtokot az esztergomi káptalannak odaadó ítéletlevele egyik tanújaként, illetve bírótársaként szerepelt. 1329-ben Benedek csanádi püspök előtt püspökével az esztergomi keresztetek konventjével kötött megegyezést Visegrádon a budafelhévi, 1330-ban pedig László kalocsai érsek ugyancsak visegrádi házában a Csepel-szigeti tizedek ügyében. 1332-ben Erzsébet királyné alkancellárjaként hozott ítéletet egy ügyben.¹²⁰ Kancelláriai munkájából adódóan tehát ismerhette I. Károly gyűrűspecsjét is, ezért egy vitatott hitelességű oklevél kapcsán fel is kérték a hamisítás tényének megállapítására.¹²¹

Garai János püspöki kinevezésével a veszprémi prépostok királynéi alkancellári szerepe a 14. század közepétől háttérbe szorult. Bár a veszprémi püspök és a királynéi székeskáptalan bizonyára a későbbiekben is szoros maradt, a székeskáptalan tagjainak királynéi udvari tisztségéről mindössze Csajági György olvasókanonok protonotáriusi tisztsége tanúskodik.¹²² Az a szoros összefonódás tehát, amely a 13. század második felében vagy éppen János prépostsága alatt volt tapasztalható a nagyprépostok királynéi kancellársága révén a székeskáptalan és a királyi udvar között, a későbbiekben megszűnt.

(a továbbiakban: VÉL), Veszprémi káptalan magánlevéltára, Patvására 1–6. (DF 200740. – kiadása: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.* (Szerk. Szentpétery Imre–Borsa Iván.) Bp., 1923–1987. (a továbbiakban: RA) 4049. sz. –, DF 200742. – regesztája: RA 4050. sz. –, DF 200743., 200745. – kiadása: RA 4058. és 4064. sz. –, DF 200746., 200747.) 1348-ban Garai János püspök a káptalan bejegyzése nélkül, de annak pecsétjét felhasználva cserélte el ezt a birtokot: VR 408. és 411. sz. Nem lehet megállapítani, hogy János prépost eltávolítása a királynéi kancelláriából oka vagy következménye volt-e a püspök és a kanonokok közti birtokvitának. Ezúton köszönöm Farkas Péternek, hogy felhívta a figyelmemet Nosztori esetére.

¹²⁰ 1327: MES III. 110., 1329: MES III. 717., 1330: CD VIII/3. 476–477. (CXCVIII. sz.), 1332: AO II. 598.

¹²¹ 1336-ban Pál országbíró egy végrendelet hitelességével kapcsolatos nyomozás során írásba foglalta az udvarban a király utasítására elvégzett vizsgálatot. Ennek keretében Szécsényi Tamás erdélyi vajda, Péter bácsi prépost, királyi titkos kancellár, István mester királyi speciális jegyző, Ugali Pál országbírói ítélmester, továbbá Neksei Demeter tárnokmester, Tatamér fehérvári prépost, Hahót nb. István fia Miklós zalai ispán, Lackfi István lovászmester, Szerémi Tamás ajtonállómester, Magyar dictus Pál gimesi várnagy, Sáfár István pilisi ispán, visegrádi várnagy, valamint Giléthy Miklós és János mellett János veszprémi prépost, királynéi alkancellár egybehangzóan állították, hogy a kérdéses gyűrűspecset nem az uralkodóé. AO III. 253–256., *Grünn (Gárdonyi) Albert*: I. Károly király gyűrűspecsjét. 1. közl. *Turul*, 20 (1902) 54–60., 54–55.

¹²² 1388: ZsO I. 632. sz.

3. Liptói Miklós (1416–1438)¹²³

Az esztergomi egyházmegye papjává felszentelt Liptói Miklós több mint két évtizedig töltötte be a veszprémi nagypréposti méltóságot. Méltóságviselése előtt és után zavaros viszonyok jellemezték a kanonoki testületet, hosszú préposti hivatali ideje ezzel szemben a stabilitás időszaka volt. Liptói személyében világlátott, diplomáciai érzékkel rendelkező személy került a stallumba, aki nem volt rest Rómától Zalamerenyéig a káptalan és egyházmegyéje valamennyi ügyében személyesen eljárni.

Veszprém előtti pályafutására kevés adat ismert, mindenestre Liptói 1413-ban és 1415-ben váci kanonokságot is viselt veszprémi kanonikátusa mellett.¹²⁴ Családjá Liptó megyéből származott, és a későbbiekben Madocsányi néven vált ismertté. Állítólagos ősük Teplai Kelemen volt – Madocsány (Madočany) ma Liptovská Teplá (Liptóhévíz vagy Liptótepla) része –, aki IV. Béla királytól kapta az előnevűül szolgáló települést Trencsén megyében.¹²⁵ A család a források szerint azonban csak 1412. április 17-én kapott nemességet Zsigmondtól. Ekkor Madocsányi László fia Pál és Pál fia Miklós – a későbbi nagyprépost – kérésére Pált és fiait: Miklóst, Jakabot, Lőrincet és Lászlót, illetve Miklós kivételével ezek leszármazóit az uralkodó kivette Nagyvár (Liptóvár) királyi vár szolgálonépei közül.¹²⁶ Az ügy referense Ozorai Pipo temesi ispán volt, az indoklás szerint pedig Pál érdemei, illetve Miklós kérelmére, aki ekkor már Branda bíboros különleges káplánja volt, történt a nemesítés.

Liptói számára a Brandához fűződő kapcsolat gyümölcsözőnek bizonyult. A néhány éve Magyarországon tartózkodó legátust 1412. szeptember 1-én nevezte ki XXIII. János pápa a veszprémi püspökség adminisztrátorává,¹²⁷ és mint láttuk, Liptói veszprémi kanonoksága is a következő évtől biztosan adathozható. Az adminisztrátori kinevezést megelőzően 1412-ben már a bíboros speciális káplánja volt, kapcsolatuk tehát korábbi keletű lehetett. A következő év elején, 1413 februárjában már Branda helynökeként, az egyházmegye szentszéki bíróságának vezetőjeként (*vicarius in spiritualibus*) járt el egy ügyben.¹²⁸ Befolyását mutatja, hogy XXIII. János pápa a salzburgi és esztergomi érsekek mellett őt rendelte ki Branda mint veszprémi adminisztrátor mellé jogvédőül.¹²⁹ A következő év elején, 1415. január 20-án a három évvel korábbi nemesítés után címeradományt is kapott Zsigmond királytól Konstanzban.¹³⁰

Liptói Miklós nagyprépostként 1416-tól állt a veszprémi székeskáptalan élén. Elődje, Pál fia Péter rövid időt töltött a stallumban 1412 és 1416 között¹³¹ (Mivel ezek az évek egybeesnek Branda veszprémi adminisztrátorságával, nem kizárható, hogy ő is a legátus révén került hivatalába.) Péter azonban még 1414 végén szembekerült a káptalannal bizonyos paloznaki szőlők jogtalan elfoglalása miatt. Mivel a prépost a szőlőt és a 80 forint értékű bort többszöri felszólítás ellenére sem volt hajlandó a káptalannak visszaadni, a kanonokok az ügyet Piacenzai Vicedomini Máté (Matteo Vicedomini de Piacenza) esztergomi érseki helynök elé vitték, aki 1415. február 9-én felszólította a prépostot a károk megtérítésére, majd március 21-én ennek elmaradása után a prépostot kiközösítéssel sújtotta.¹³² Április 20-án ezt a legátus súlyosbította, és a kiközösítést a káptalan által megnevezendő mintegy 40, a préposttal kapcsolatban lévő személyre is kiterjesztette. Az ügy végrehajtásával megbízottak erről május 29-én tettek jelentést, hozzátéve, hogy Péter prépost még a kiközösítést tartalmazó oklevelet sem volt hajlandó átvenni.¹³³

A préposti méltóságban a váltásra ezt követően, legkésőbb 1416 első felében kerülhetett sor, az adatok azonban egymásnak ellentmondóak. A káptalan képviselői a konstanzi zsinat elé tárták az ügyet, ahol ekkor Kanizsai János érsek és helynöke, Vicedomini is tartózkodott. Péter prépost eddigre már kiközösítette a káptalan tagjait János szentgyörgyi apáttal. Június 24-én a zsinat megbízta az ügyben eddig is eljáró András zirci apátot, hogy vizsgálja ki az ügyet Péter állítólagos préposttal – *qui se gerit pro preposito eiusdem ecclesie* – szemben. A zirci apát november 27-én kelt ítéletében elmarasztalta Pétert, és a káptalannak adott igazat.¹³⁴ Mindeközben más ügyekben is folytatott a káptalan pereskedést különböző egyházi intézményekkel. A Péter préposttal szembeni keresethez hasonlóan az a per is megjárta a konstanzi zsinatot, amelyet a tihanyi bencésekkel szemben az apát-ság falvaiból származó tizedekkel kapcsolatban kezdeményeztek, és amelynek 1416. évi tárgyalásai során, június 17-én már Liptói Miklós képviselte a testületet nagyprépostként.¹³⁵ A kanonokok a zalai plébánosokkal a tizednegyed visszatartásával kapcsolatban 1414 óta zajló perben jogaik védelméért szintén a zsinathoz fordultak. 1417. június 4-én Liptói Miklós ismét mint nagyprépost képviselte a káptalant Konstanzban.¹³⁶ Préposti kinevezéséről nincs tudomásunk, de ennek

¹²³ Vö. C. Tóth N.: Archontológia i. m. 72.

¹²⁴ 1413: MREV II. 370., 1415: ZsO V. 110. sz. Egy Liptói Miklós nevű személy már szerepelt az esztergomi kanonokok között az 1397-re keltezett, azonban minden bizonnyal később összeállított vizitáció szövegében, aki-vel Liptói prépost azonossága feltételezhető.

¹²⁵ Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal I–XIII. Pest, 1857–1868. VII. 232–234. és 589–590.

¹²⁶ ZsO III. 1985. sz.

¹²⁷ MREV II. 365–366. (CDLXXVII. sz.)

¹²⁸ ZsO IV. 155. sz.

¹²⁹ ZsO IV. 1958. sz.

¹³⁰ ZsO V. 110. sz. 1420. július 13-án immár csak Miklós prépost érdemeire való tekintettel kiállított oklevél uralkodói megerősítése: ZsO VII. 1962. sz.

¹³¹ Pál fia Péter először 1412. december 18-án fordul elő prépostként, tehát néhány hónappal Branda veszprémi kinevezése után: DL 9990.

¹³² VO 179–185. (119. sz.) – A vikárius személyéről és helynöki működéséről lásd: C. Tóth Norbert–Lakatos Bálint–Mikó Gábor: A pozsonyi prépost és káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíraskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején. Budapest, 2014 (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3.), 23–39., 214–221. Ezúton köszönöm Lakatos Bálintnak, hogy értékes észrevételeivel segítette a tanulmány elkészítését.

¹³³ VO 185–189. (120. sz.)

¹³⁴ ZsO V. 2055. sz. (június 24.) és 2469. sz. (november 27.)

¹³⁵ MREV III. 1–3. (1. sz.). A perről részletesen PRT X. 55–56. és forrásai: ZO II. 402–408. (175–176. sz.); MREV IV. 379–380. (CCCXXXVIII. sz.); MREV IV. 383–385. (CCCXL. sz.); ZO II. 414–416. (181. sz.)

¹³⁶ MREV IV. 382. A per végül csak 1421-ben zárult le a kanonokok számára kedvező ítélettel: MREV IV. no. (389–425. (CCCXLIV–CCCXLI. sz.). Holub J.: i. m. 396–399.

mege erősítését 1417. november 29-én ugyancsak Konstanzbán maga Branda kérvényezte számára.¹³⁷ Bő negyed évvel később Liptói már Rómában tartózkodott, amikor március 5-én Molnári Kelemen győri választott püspök nevében befizette a servitiumot.¹³⁸ Külföldi tartózkodása egyúttal indokolja azt is, hogy miért maradt távol a kanonoktársai által 1417. november 29-én megejtett püspökválasztástól.¹³⁹

A következő időszakban Liptói zavartalanul birtokolta a préposti címet. Több ízben megfordult Rómában, így például 1424-ben, amikor egyfelől április 14-én saját részére a főpapi jelvények viselésének jogát kérvényezte, másfelől egy jó hónappal később, május 24-én Rozgonyi Péter nevében ő járt el a főpásztor kinevezési bullájáért járó díjak ügyében.¹⁴⁰ Négy esztendővel később immár az új veszprémi püspök, Rozgonyi Simon nevében három alkalommal fizetett be a pápai udvarban különféle taksákat fél éven belül, 1428 szeptembere és 1429 februárja között.¹⁴¹

Befolyását, tekintélyét mutatja, hogy prépostsága során nem egyszer mint az egyházmegye szentszéki bíróságának vezetésével megbízott helynök járt el. Fentebb már láttuk, hogy Branda adminisztrátor helynökeként 1413-ban már feltűnt a forrásokban mint helynök és általános ügyhallgató (*vicarius in spiritualibus et causarum auditor generalis*).¹⁴² A legátus helynökeként Csuzi László veszprémi oltárigazgatót örkanonokká nevezte ki 1415. január 2. előtt, amikor Branda kérésére az adományt a pápa megerősítette.¹⁴³ Másfél évtizeddel később viszont, 1429. május 29-én egy káptalani oklevél nevezte Liptóit a szentszéki bíróság vezetésével megbízott helynöknek.¹⁴⁴ Így történt ez az 1430-as évek utolsó harmadában is.¹⁴⁵

Liptói ekkorra már javakorabeli ember volt: legkésőbb a 14. század utolsó évtizedében születhetett. Az 1440-es évek polgárháborús éveit már nem élte meg. 1440. március 26-án üresedésben lévő helyére Szentvidi Bálint zalai főesperes nyert kinevezést IV. Jenő pápától.¹⁴⁶

¹³⁷ Suppl. I. 3. sz.

¹³⁸ MREV IV. 387. (CCCXLII. sz.)

¹³⁹ Huszonkét veszprémi kanonok látta el aláírásával azt a dokumentumot, amellyel több évi széküresedés után Rozgonyi Péter dömösi prépostot választották püspökké. VO 193–197. (124. sz.)

¹⁴⁰ Április 14.: Suppl. I. 737. sz., május 24.: MREV III. 45. (XLVIII. sz.)

¹⁴¹ MREV III. 62. (LXXXII–LXXXIV. sz.) Az 1421–1422 során több alkalommal a budai királyi udvarban mint a Kazai Kakas család ügyvédje feltűnő Liptói Miklós vélhetően nem azonos a rangban magasán felette álló veszprémi préposttal: ZsO VIII. 1119. sz. (1421. november 10.), ZsO IX. 1160. sz. (1422. november 20.)

¹⁴² ZsO. IV. 155. és 856. sz.

¹⁴³ MREV II. 378. (CDXCIV. sz.)

¹⁴⁴ HO III. 357.

¹⁴⁵ 1437: Bónis 2460. sz., VOSuppl 387–401. (223–226. sz.), HO V. 232–233. (162. sz.), Bónis 2481. sz. 1438-ban szintén egy káptalani oklevél méltóság-sorában fordult elő helynökként: VOSuppl 380.

¹⁴⁶ MREV III. 109–110. (CLXXX–CLXXXI. sz.) Szentvidi kinevezését követően 1440 októberében Debrentei Himfi Tamás is elnyerte a préposti címet, s ezzel a prépostok és a káptalan között az 1450-es évekig állandóvá váltak a nézeteltérések.

A három korszak három szereplőjének életpályáját áttekintve egyfelől megállapítható, hogy közös volt bennük a politikai szerepvállalás. A veszprémi prépost – már csak az udvarban betöltött tisztsége jellegénél fogva – az országos politikában így vagy úgy részt vett, és ezeket a külső, országos kapcsolatokat tudta helyben saját káptalanra, kanonoktársai érdekében (vagy éppen ellenükben) kamatoztatni. Másrészt megállapítható az is, hogy a három személy esetében hasonló pályáiv rajzolható meg. Valamennyien korábbi kanonoki stallumaik után érték el a veszprémi nagyprépostságot, majd, ha szerencsésük volt, még innen is tovább tudtak lépni – adott esetben egy püspökségre. Jellemző módon a korábbi tisztségek kevésbé vagy ritkábban kötődtek magához a veszprémi káptalanhoz. Erre annak idején már Mályusz Elemér is rámutatott a középkori magyarországi egyházi társadalomról írott összegzésében, ahogy Köblös József is a budai, pozsonyi, fehérvári és győri kanonoki testületek esetében, illetve Fedeles Tamás a pécsi káptalan kapcsán: a prépost legtöbbször világi és/vagy egyházi patrónusok kegyéből, kívülről kerül a káptalan élére, nem pedig belülről, a káptalani hierarchiát végigjárva jutott el a préposti stallum birtokába.¹⁴⁷

A hazai egyháztörténet-írás egyik nagy adóssága a középkori egyházi méltóságok rangsorának megállapítása, olyan módon, hogy a püspökségeken kívül a jelentősebb préposti, főesperesi, kanonoki stallumokat is figyelembe kellene venni. Nyilván ez a feladat nagysága és bonyolultsága (több száz éves időszakot és számos, változó körülményekkel jellemezhető alkorszakkal kellene azonos szempontok szerint és azonos mélységig vizsgálni), valamint forrástani nehézségei (statisztikailag értékelhető mennyiségű életrajz elemzéséhez ezeket az életpályákat egytől egyig fel kellene tárni) miatt igen nehezen lenne kivitelezhető. De ennek hiányában is a fenti archontológiai összeállításon végigtekintve annyit azonban sejtésként megfogalmazhatunk, hogy a veszprémi prépost rang és befolyás szempontjából a magyarországi egyházi közélet felső részébe tartozott, a tisztség pedig ennek megfelelően bizonyos időszakokban egy másik egyházmegyei főpapság előszobájaként is szolgált.

¹⁴⁷ Fedeles T.: i. m. 52–53., Köblös J.: i. m. 76., 85., Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 1971. 119–120.